

Nagy múltú középiskolai könyvtárak feltámadása

Számos magyar gimnázium könyvtárában őriznek kincset érő könyvritkaságokat, néhány helyen, például Sopronban még ősnymtatványokat is. A régi alapítású, nemegyszer több évszázados múltra visszatekintő iskolák muzeális értékű könyvgyűjteménye nemzeti vagyónk fontos része. Ezeknek a könyveknek, könyvtáraknak a sorsa a történelem viharaiban szorosan összefonódott az iskolák sorsával, híven tükrözve a latin mondás keserű igazságát: *habent sua fata libelli*.

Kiváltképpen illik ez a szentencia az egyházi iskolákra és könyvtáraikra. 1948-ban az államosítással súlyos csapás érte a felekezeti iskolákat, egyúttal természetesen a magyar oktatásügyet, nemzeti értékeinket is. Az államosítást követő tanügy-igazgatási káoszban, nemtörődőségben, hozzá nem értésben megpecsételődött néhány rangos iskola könyvtárának a sorsa. Most, amikor új életre kelnek ezek az intézmények, és visszakerülnek eredeti tulajdonosukhoz, nagy erőfeszítésekbe kerül könyvtáruk fölélesztése, bár a hajdani színvonalat így sem tudják elérni.

Szerkesztőségünk vállalása: fölkeresni néhány, újra egyházi kézbe adott patinás gimnáziumot és feltárni, mi történt a régi könyvtárral, hol tartanak új gyűjteményük kialakításában. Lapunk megbízásából *P. Kovács Imre* tanár és újságíró elsőnek a *Budapesti Evangélikus Gimnáziumba* látogatott el ez ügyben.

Húszezer helyett másik húszezer kötet

Értelmiségi olvasónak aligha szükséges bemutatni a Budapesti Evangélikus Gimnáziumot, amelyet röviden csak Fasori gimnáziumnak hív mindenki a köznap beszédben. Híres iskola volt hajdan, és az most is. Leginkább azt tudják róla az emberek, hogy több Nobel-díjas, illetve nemzetközi hírű magyar tudós koptatta padjait – *Wigner Jenőtől Neumann Jánosig* – a század elején. Arról talán kevesebben hallottak, hogy 1833-ban *Petőfi Sándor* is diákja volt ennek az alma maternak, pontosabban elődjének a Deák téri evangélikus gimnáziumnak.

A pesti evangélikusok iskolája 1821-ben lett (akkori szóhasználattal) kisgimnázium, és hamarosan, már 1823-ban nagygimnáziummá vált. Fejlődésének állomásai közül csupán két mozzanatot ragadunk ki: nyolcosztályos középiskolává való átszervezése 1872-ben történt meg, 1952-ben pedig – mint evangélikus iskolát – négy évvel a többi egyházi oktatási intézmény után államosították, majd rövid időn belül megszüntették.

Könyvtára 1821 és 1952 között folyamatos fejlesztéssel, részben az iskola támogatóinak adományai révén alakult ki. Az itt őrzött (és természetesen használt) könyvek száma az államosítás évében már elérte a húszezeret.

Egy tanár visszanéz

– *Milyen volt negyven-ötven évvel ezelőtt ez a könyvtár, hogyan zajlott itt az élet?*

A kérdést Gyapay Gábor nyugalmazott, de most is tanító tanárnak tettem fel, amikor az igazgatói irodában kiderült, hogy a régi könyvtár állományára vonatkozó iratok elkallódtak valahol az idő során, vagyis az államosítást követő rendetlenségben, könyvben a hozzá nem értő emberek kezén.

Gyapay Gábornak jó neve van budapesti pedagóguskörökben, sőt országosan is. Tudós tanár, jeles történész, 1989-ben oroszlánrésze volt abban, hogy az evangélikus gimnáziumban újra megindulhatott a tanítás. A nyugdíjból jött vissza megszervezni és igazgatni azt az iskolát, amelynek már 1952 előtt a tanára volt. Gyapay tanár úr élő lexikon, mindent tud erről az iskoláról (is). Kérdésemre frappáns kiselőadást rögtönzött az államosítást megelőző évekről.

– Szerves fejlődés eredményeként jött létre ez a könyvtár. Az 1820-as évektől kezdve rengeteg, főleg német nyelvű folyóirat, újság járt ide, és az iskola rendszeresen beköttette, megőrizte ezeket. Óriási hasznát vettük ennek a tanítási gyakorlatban. Például, amikor én 1848-at tanítottam, a hónom alá fogtam *Kossuth Pesti Naplójának* a megfelelő évfolyamát, és így menten be az órára. Eredeti dokumentumok szemléltetésével egészen más az óra hatása, mintha csak magyaráz az ember.

Függetlenített könyvtárost nem tartott az iskola. A Fasorban az volt az elv, hogy akkor homogén a testület, ha minden munkát maga végez el, ily módon – egymást váltva – maguk a tanárok voltak a könyvtárosok. Mindenki szívvel-lélekkel tette a dolgát, amikor rá került a sor. Elhelyeztek egy desiderata-füzetet a könyvtárban, ebbe ki-ki beírhatta milyen könyvre, kiadványra lenne szüksége, a könyvtáros pedig beszerezte azt. Például úgy, hogy bement az igazgatóhoz pénzt kérni a könyvre, aki benyúlt az íróasztala fiókjába és ott, azon nyomban átadta a kért összeget. Akkoriban a tanításhoz és a kutatáshoz szükséges könyvek egytől egyig rendelkezésre álltak a könyvtárban.

Akadnak nálunk könyvészeti ritkaságok is. Ezek nem jutottak ebek harmincadjára az államosítással, mert 1945 után, de még 1952 előtt átvette őrzésüket az Üllői úton lévő evangélikus múzeum; ott vannak ezek most is.

Értékes és hatalmas gyűjteménye volt a régi könyvtárnak teológiai művekből. Szerencsére az államosításkor ezeket átadhattuk a teológiai akadémiának, ahol megtalálhatók jelenleg is. Sok könyv vándorolt el innen a Fővárosi Pedagógiai Intézet könyvtárába, de az intézet, amikor most, a rendszerváltozással újraindultunk, visszaszolgáltatta a nekik juttatott anyagot.

Jelentős állomány maradt itt a Fasorban az épületet birtokba vevő állami intézmény, az Országos Pedagógiai Intézet elődje számára. Akkoriban ez az intézmény széles körű pedagógus-továbbképzést folytatott, így kapóra jött nekik a rengeteg, jól felhasználható szakmai-pedagógiai kiadvány. Később azonban az OPI bürokratikus szervezetté vált, nem volt szüksége többé a mi hajdani könyveinkre, melyek aztán lassacskán fölszívódtak, szétszóródtak a nagyvilágban. Sorsuk ez idő tájt már kideríthetetlen. Ami összegyűjthető volt az örökségből, azt összeszedtük. Legfájóbb számomra a folyóirat-gyűjtemény elvesztése. Teljesen eltűnt szemünk elől ez a kollekció, feltehetőleg el is pusztult.

Voltak nekünk értékes, 19–20. századi kézirataink is, zömmel ezek is elvesztek. Annak idején egy (máig kiadatlan) Kossuth-levelet magamhoz vettem. Kossuth Lajos

ezt 1831-ben írta, ügyvéd korában, egy kölcsönügyletről van benne szó. Most, hogy újraindult a gimnázium, visszahoztam a relikviát. Az idén Kossuth-évforduló lesz, mi is megemlékezünk róla, egyebek közt egy kiállítással, ahol majd látható lesz ez a levél is.

Modern koledálás

Szinte a semmiből kellett az iskola új könyvtárát megteremteni. A szegény evangélikus egyház – a szegény ország nehéz történelmi pillanatában – mis mást tehetett, mint a „történelmi hagyományokat” folytatva adakozásra hívta fel híveit, illetve a magyar kultúra más felekezeten lévő támogatóit. Vagyis *koledáltak*, ahogy egy régi, de már elfeledett szóval az elődök nevezték az adománygyűjtést. Körlevelet küldtek a volt diákokhoz, a hitfelekezet tehetős tagjaihoz, továbbá országos intézményekhez, hogy ki-ki erejéhez mérten nyújtson segítséget az új iskolai könyvtár létrehozásához.

A segélykérő szó nem halt el a pusztában; hazai és külföldi magánosok, magyarországi intézmények juttatták el küldeményeiket a poraiból feltámadó iskola részére. Több evangélikus család saját – néhány száz kötetes – könyvtárát ajánlotta fel a gimnáziumnak. Segítségükre sietett az Országos Széchényi Könyvtár is duplumokkal, valamint a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, amely hétezer kötetet ajándékozott az iskolának – a nélkülözhetetlen katalóguscédulák kíséretében.

Ide került a felhívás nyomán az iskola egykori diákjának, a fizikus *Moravcsik Mihálynak* a könyvtára is, Amerikából, továbbá a biológus *Lindenmayer Arisztidé*, Utrechtből. *Borsch Árpád* például kétszáz Larousse-kötetet küldött hajdani iskolájának.

Érkeznek az adományok

A gimnázium könyvtárosát *Kliment Zsuzsannának* hívják, magyar-történelem szakos tanári oklevele mellett alapfokú könyvtárosi végzettsége van. És sok könyvtárosi tapasztalata. Itt három éve tanít, de tizennyolc év pedagógiai múlt áll mögötte, nyolcesztendei könyvtárossággal. Most tanár és könyvtáros egy személyben. Tőle tudom, hogy jelenleg húszezerre tehető a könyvtár állománya. Egészen pontos adatokkal nem tudott szolgálni, mert egyrészt most folyik – lázas ütemben – az állomány feldolgozása, katalogizálása, másrészt szinte naponta érkeznek újabb küldemények a könyvtár részére, és a gyorsan változó körülmények között hosszú időre lesz szükség, míg végleges „vagyonleltár” készül. Nagymértékben megkönnyíti majd a feldolgozást a számítógép, amely (egy szülő jóvoltából) már megérkezett az iskolába, s hamarosan munkába is állítják.

Noha a mostani húszezer kötet nem az a húszezer, mint amivel az államosítás előtt büszkélkedhettek, de némi hasonlóság mégiscsak kimutatható a két állomány között. Egyebek közt az, hogy az új gyűjtemény is sokarcú, és hatalmas ismeretanyagot ölel fel, a teológiától az atomfizikáig minden tudományág képviselve van benne.

Elhelyezési körülményeik egészen kiválóak, helyiség gondokkal nem küszködnek. Tágas a könyvtár – még sok polc üresen áll –, mely kizárólag tanári célokat szolgál,

emellett van egy kisebb, tizenhat négyzetméteres kutatóhelyiségük is, valamint egy ötszáz kötetes szabadpolcos kézikönyvtáruk; ez is csak a tanárok számára.

Muzeális értékű könyveik többnyire a 19. század elejéről valók. Kliment Zsuzsanna féltő gonddal vigyáz *Phaedrus* fabuláinak 1834-es magyar kiadására, *Kisfaludy Károly* híres Aurora évkönyveire és az 1836-os Bajza-kötetükre. Vannak 18. századi német nyelvű, gót betűs könyvek is, de kincset ér a múlt századi Monumenta Hungariae Historica című sorozatuk is, amelyből egyetlen kötet sem hiányzik.

Panaszt nem hallottam a könyvtárban; nyugodt körülmények között dolgoznak, könyvtári hiányosságok miatt nincsenek zökkenők a nevelők munkájában. Miként az állami iskolákban, itt is a beszerzési keretet tartják kevésnek, ami jelenleg évi száz-ezer forint. Az állománygyarapításhoz, a legújabb kiadványok megvásárlásához ők is különböző pályázóktól remélnék segítséget, valamint a Soros Alapítványtól.

Ifjúsági könyvtár

Szervezetileg és helyileg teljesen különáll az ifjúsági könyvtár, amelynek több mint hatezres az állománya. Ez a részleg is zömmel adományokból jött létre; vezetője a nyugdíjas *Masznyik Gáborné*.

Hatezer könyv nem kevés, ám az igényeket mégsem tudja kielégíteni teljes mértékben. Gyakran kell elutasítani egyik-másik tanulót, mert a keresett könyv hiányzik a könyvtárból.

– Legutóbb *Kemény Zsigmond*-regényekért jöttek hiába a gyerekek, és nem tudtam a kezükbe nyomni *Mark Twaintől* sem a *Huckleberryt*, sem a *Tom Sawyert* – jegyezte meg *Masznyik Gáborné* –, pedig jó néhány könyvesboltban, illetve antikváriumban is megfordultam évégett. Ezek hiánycikkek a könyvpiacra is, nemcsak nálunk. Egyébként diákjaink körében mindig azoknak a szépirodalmi és tudományos ismeretterjesztő munkáknak van nagy keletjük, amelyről éppen szó esik a tanítási órákon.

Gondolom, ilyenkor talán a tanári könyvtárban is szét lehetne nézni. Az ifjúsági könyvtáros is oda irányítja a tanulókat, de annak már nem néz utána, hogy ott kiszolgálják-e őket. Úgy látszik, mintha a kelleténél nagyobb volna a távolság a két könyvtár között, a könyvtárosok szívélyes kapcsolata ellenére is.

Jó közepesnek mondható az ifjúsági könyvtár forgalma. A hét első négy napján – napi négy órában – van nyitva tartás; naponta tizenöt-tizenhat gyerek kopogtat be olvasnivalóért a tanítási órák közti szünetekben. A kölcsönzési idő négy hétre szól. A határidőt többnyire megtartják a diákok. *Masznyik Gáborné*nek más panasza nincs is rájuk, mint az, hogy némelyek belefirkálnak a kölcsönkönyvekbe, neveket, sorokat húznak alá. Három év alatt, amióta itt könyvtáros, mindössze két könyv veszett el, és a kárt azon nyomban megtérítette mindegyik delikvens.

Rácz László és Moravcsik Mihály könyveiből

Rácz László a Fasori Gimnázium zseniális matematikatanára volt a század elején; későbbi tudósok serege került ki a keze alól; *Moravcsik Mihály*, a világhírű fizikus pedig az iskola növendéke. Összeköti őket a közös múlton kívül az is, hogy mindketten az iskolára hagyományozták szakkönyvtárukat.

Rácz László hagyatéka ötszáz kötetre rúg. Az államosításkor ez az anyag is a Fővárosi Pedagógiai Intézet birtokába jutott, ahonnan hiánytalanul visszakapták. Jelenleg a fizikai szertárban van elhelyezve – *Olbrich Jánosné* tanár gondjaira bízva –, és a Moravcsik-hagyatékkal, valamint más, kisebb adományokkal együtt tekintélyes szakkönyvtár jött létre belőle.

Apropó, szakkönyvtár! Régen is több kisebb, egy-egy iskolai tantárgy tudományos bázisát reprezentáló szakkönyvtár egészítette ki a „központi gyűjteményt” ebben az iskolában. A szakkönyvtári hagyomány is újraéled. Házi hálózatuk most van kiépülőben.

Rácz László könyveinek többsége német, angol és latin nyelvű – *Johannes Kepler* műveit például latinul tanulmányozta a tanár úr a kilenckötetes, 1871-es kiadás (*Opera omnia*) alapján –, de megtalálhatók az örökségben a most éppen százéves *Középiskolai Matematikai Lapok* bekötött évfolyamai is, Rácz László széljegyzeteivel ellátva.

A Moravcsik-gyűjtemény százötven angol nyelvű fizika-könyvből áll. Ezek jelentős része nem akármilyen kiadvány, mert az utóbbi évtizedek nemzetközi fizikakonferenciáinak jegyzőkönyveit tartalmazzák. Ilyesfajta sorozat feltehetőleg kevés található Magyarországon, ha van ilyen egyáltalán. Az iskola nem zárkóznék el az elől, ha itthoni fizikusok tanulmányozni szeretnék ezt a ritka gyűjteményt.

P. Kovács Imre

Egy tanulmányút margójára

Gondolatok a dán iskolai könyvtárakról

A múlt év őszén (október 18. és 24. között) részt vehettem egy dániai tanulmányúton, amelyre a Dansk Demokratifond, valamint a fogadó ország számos könyves és könyvtári szervezetének, intézményének szakmai és anyagi támogatásával került sor. A programok többségéről a könyvtári szaksajtó hasábjain már beszámoltak a tanulmányút résztvevői, így teljes körű tájékoztató helyett egy olyan „marginális programról” ejtenék szót amely – szűkebb kutatási területemnél fogva – különösen nagy élményt jelentett számomra.

Dánia, mint az egyik legfejlettebb könyvtári rendszerrel rendelkező nyugat-európai ország, az iskolák könyvtári ellátásának területén is rendkívüli figyelemre méltó eredményeket ért el az elmúlt két-három évtizedben. Nemcsak a fejlett iskolarendszerrel rendelkező európai országok (Nagy-Britannia, Németország, Svájc stb.) szakemberei, hanem az USA-ból odalátogatók is elismerő publikációkban nyilatkoztak a dán iskolai könyvtárak pedagógiai hozzájáról.

Kitérőül megemlíteném, hogy – a fentiek okán – az MKE Könyvtárostánárok Szervezetének VI. Nyári Akadémiájára vendégül láttuk és előadásra kértük fel a dán testvérszervezet két jeles szakemberét (*Bengt Møllskov, Søren Roerup*), akik videóval kísért beszámolóikban meggyőző hitelességgel tárták elénk a dán általános iskolák (tízosztályos népiskola) könyvtári hétköznapijait, a korszerűen kialakított, felszerelt könyvtárak tanulói igénybevételének változatosan motivált tevékenységi formáit.

Jómagam több mint egy évtizede kísérem figyelemmel a szakirodalomban a dán iskolaügy könyvtári eredményeit, de csak most nyílt lehetőségem először a mindennapi élő gyakorlat oldaláról tapasztalatokat szerezni. Sajnos, várakozásaim majdnem meghiúsultak, mert a régi hagyományú iskolai „krumpli szünet” idejére esett tanulmányutunk. A dániai iskolákban pedig még a magyar gyakorlathoz képest is komolyabban veszik a pedagógusok pihenéshez, kikapcsolódáshoz való jogát; az iskolák ilyenkor elnéptelenednek, tanár és tanuló vidékre, külföldre utazik felüldülést keresni.

Ebben a helyzetben már-már megbékéltem az amúgyis feszesre méretezett könyvtári szakmai programmal, amikor *Margit Nielsen* tolmácsnő és *dr. Szira József* (a tanulmányút vezetője) segítségével – egyéni kérésre – két iskolai könyvtári témájú találkozásban részesülhettem: Koppenhágában felkerestem az Undervisnings Ministeriet Folkeskole részlegének iskolai könyvtári főfelügyelőjét, *Hans Jørgen Pedersen* urat, akitől megkaptam a legfrissebb oktatásügyi jogszabályokat, tantervi ismertetőket, iskolai könyvtárakra vonatkozó működési szabályzatokat. Vidéki utazásaink során pedig eljuthattam egy kisvárosi, 10 osztályos általános iskola könyvtárába, ahol az intézmény könyvtárosa tanára (három közül az egyik!) – a „krumpli szünet” ellenére – készségesen bemutatta könyvtárát. Ezúton is szeretném köszönetemet kifejezni *Preben Grangaard* könyvtáros tanárnak és *Margit Nielsen* tolmácsnőnek, aki a szakmai találkozót megszervezte számomra.

A *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros* előző számában részletesen ismertetett program egyébként abban segített, hogy egy igen fejlett könyvtári rendszer működéséről, a Dán Királyi Könyvtártól a kisvárosi közművelődési és iskolai könyvtárig átfogó képet kapjak, s ebben az egyre inkább összetartó, egységesülő könyvtári rendszerben lássam az iskolai könyvtárak helyét, kooperációs lehetőségeit és a szakmai munkájukat segítő központi szolgáltatások körét. Valójában ebben a tágabb kontextusban lehet igazából megérteni, hogy aránylag rövid idő alatt miként érthették el a dán iskolai könyvtárak *általánosokörűen* – egy meglehetősen szétaprózott iskolarendszerben – fejlett szolgáltatási színvonalukat. A tanulmányút azonban még ennél tágabb, távolabbi közoktatásügyi és szociokulturális összefüggésekre is rávilágított, melyek a fejlődésben közvetve, de szükségszerűen hatottak.

Mindenekelőtt abból a másfél évszázados, demokratikus társadalmi fejlődésből kell kiindulnunk, amely az oktatási, kulturális ellátásban *mindenki számára* (nemtől, származástól, lakóhelytől, anyagi, egészségi állapottól függetlenül) azonos vagy legalábbis hasonló esélyeket igyekezett biztosítani. Minden Dániában élő állampolgárnak joga van hozzájutni az életviteléhez, boldogulásához szükséges tudáshoz, információkhoz. A társadalmi közfelfogás szerint *ez nemcsak az egyén*, hanem a társadalomnak is messzemenőig jól felfogott érdeke. A szakmai, általános, szabadidős művelődésen, szórakozáson kívül az állampolgárnak pontosan értesülnie kell a közügyekről, önkormányzati döntésekről, hogy maga is vállalni tudja ezeket, és felelősségteljesen részt vehessen további, kedvező alakításukban. Egyúttal az olajválság, a gazdasági recesszió éveiben egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy *jól képzett*, megfelelően informált munkaerő segítheti elő elsősorban Dánia magas technológiai vezető pozícióját, a társadalom boldogulásához szükséges anyagi javak (nemzeti jövedelem) biztosítását. Az információ a mai társadalomban kulcsszó, az ország információs infrastruktúrájának gyorsütemű fejlesztése pedig alapvető követelmény. Ebből adódik a könyvtári rendszer automatizálási programjának (DANBIB, technikai korszerűsítés)

kiemelt támogatása, és természetesen az információ-használatra nevelés megnövekedett szerepe az iskola tantervi anyagában.

A dán közoktatásügyben ugyanis korán felismerték, hogy az önálló tájékozódást nem felnőttkorban, hanem minél előbb, lehetőleg *kora gyermekkorban* kell megtanulni. Erre nevelik tanulóikat az iskolák, amikor az ún. aktuális, időszerű ismeretanyag feldolgozása során széles körben bevonják a gyermekek iskolán kívül szerzett információit, tapasztalatait. És ezt a célt szolgálják a dán alap- és középfokú iskolákban gyakran alkalmazott információigényes, könyvtáralapú programok (projektek), melyek egy-egy nagyobb, általában több tantárgyhoz is kapcsolódó témakör (több tanítási órát átfogó) feldolgozását jelentik, oly módon, hogy a szükséges ismereteket a tanulók önállóan gyűjtik össze az iskolai könyvtárban, vagy iskolán kívüli információs forrásokból. Ilyen témakörök például az emberi jogok kérdése, vagy a szociálpolitikai ellátás helyzete Dániában stb. Az egyéni vagy csoportos kutató munka során a tanulók intenzíven használják az iskolai könyvtár tájékoztató eszközeit, fokozatosan képessé válnak az információk kritikai értékelésére és az anyaggal kapcsolatos önálló véleményalkotásra. Ennek a pedagógiai alapállásnak nyilvánvalóan egy olyan iskola felelhet csak meg, ahol az ingyenes alapellátás részeként színvonalas könyvtári szolgáltatásokban részesülhetnek tanulók és nevelők. Centrális problémája ezért a dán iskolaügynek, hogy az oktatási intézményekben rendelkezésre álljanak a tanuláshoz, tanításhoz szükséges információhordozók, tájékoztatósi segédanyagok, eszközök. Fontos, hogy mindezt olyan könyvtári keretek között találják meg a tanulók, ahol a szolgáltatások érdeklődésükhöz, életkori sajátosságaikhoz igazodnak, ahol otthonosan, fesztelenül jól érezhetik magukat.

A fentiekből is jól látható tehát, hogy a társadalmi szükségletek jelentős mértékben megváltoztatták az elmúlt három évtizedben a tanulás-tanítás didaktikai, módszerbeli kultúráját. Az egyoldalú ismeretközlés, átadás helyébe a hatvanas években a tevékenység-alapú tanulás, a hetvenes években a kommunikációs képesség, önálló véleményalkotás fejlesztése, a nyolcvanas években a korszerű információs technikák bevezetése, majd az iskolai munka individualizáló, differencializáló módszerei léptek. Ezek a nevelési elvek ma is egymás mellett, egymást erősítve hatnak, és eredményességük nélkülözhetetlen eszközeként *egyre fontosabbá* vált az iskolai könyvtárak fejlesztése. A hagyományos iskolai könyvtárakból a három évtized alatt az iskola szükségleteihez igazodó könyvtári modell (forrásközpont) alakult ki. Ehhez egyébként 1988 és 1991 között 100 millió korona rendkívüli állami támogatást adtak. A dán kollégák szerint a könyvtár az *iskola szíve*, mind fizikai, mind eszmei értelemben.

Végül, a dániai könyvtári rendszer megismerése arra enged következtetni, hogy az iskolai könyvtárak működtetésének szakmai pedagógiai hatékonysága bizonyára elérhetetlen lett volna a jól működő könyvtári, információs infrastruktúra nélkül. Az iskolai könyvtárak éppoly természetesen illeszkednek a könyvtári rendszerbe, mint az adott iskola életébe. Önálló funkcionális-szolgáltatási arculatuk megőrzése mellett – a hazai gyakorlat számára is példamutató – együttműködésben és munkamegosztásban működnek az adott település közművelődési könyvtáraival. Összehangolt állománygyarapítás, közös bibliográfiai adatbázisok, központi lelőhely-nyilvántartás kiépítése segíti a szakmai adminisztrációt és a gyors, kölcsönös állományi átcsoportosításokat. Az iskolai könyvtárak intenzíven igénybe veszik a központi szerepkörű könyvtárak, illetve pedagógiai ellátó intézmények szolgáltatásait. A világviszonylatban magas színvonalú iskolai könyvtári ellátás megoldhatatlan lett volna, ha a szerteaprózott

közoktatási intézményrendszerben egyedileg kellett volna a szolgáltatások teljes körű feltételeit megteremteni. (Egyébként az alapfokú népiskolák száma 1991-ben 1827, az átlagos intézményi tanulólétszám pedig 310 fő volt.)

A legteljesebb körű szakmai háttér-szolgáltatásokat a Dansk Biblioteks Center, röv. DBC (Dán Könyvtári Központ) nyújtja a kisebb könyvtárak részére: a szelektív, racionális állománygyarapításhoz (Danske Bogmarked, heti rendelőjegyzékek és a Dán Nemzeti Bibliográfia sorozatai), a könyvtári használatra szerelt könyvek expedálásával, katalóguscédula ellátással, s az egyéb könyvtári tevékenységet segítő anyagok készítésével, forgalmazásával. A DBC mellett további állományépítési tájékoztatást nyújt az Oktatási Források Országos Központja, az Országos Film Központ stb.

Az iskolai könyvtárak önálló állományi kínálatát országos, megyei vagy kisebb (önkormányzati) hatókörzetekben működő központi *háttérgyűjtemények* egészítik ki. Jelenleg 16 (14 megyei és 2 megyei jogú városi) megyei pedagógiai központ (amstcenter) és 50 önkormányzati, ún. közös területi gyűjtemény a dokumentumfélések teljes körét felvállalva segíti az iskolai könyvtári törzsállományon túlmutató használói igények kielégítését és a helyi oktatástechnológiai feladatok megoldását. Egyúttal a megyei központok és a kisebb körzetekben működő *iskolai könyvtári hivatalkók* (az átkölcsönzési állományokat is ők kezelik) a könyvtár technológiai és hálózatfejlesztési kérdéseiben is közhasznú feladatokat vállalnak.

A fenti állománykiegészítési lehetőség és a könyvtárközi kölcsönözéssel igényelhető választékbővítés a helyi iskolai könyvtári dokumentumanyaggal együtt alkalmas a közoktatás dokumentális igényeinek kielégítésére. Az iskolák jelentős hányadában hozzáférhető külső adatbázisok (BÁZIS, POLITIKER stb.) pedig tovább bővítik a tájékozódási lehetőségeket.

Egyébként a korszerű információ tároló/kereső technikák informatikai lehetőségek iskolai meghonosítása, alkalmazása *kiemelt könyvtárügyi-oktatásügyi feladat* Dániában. Erre a célra a nyolcvanas évek közepétől az iskolák komoly támogatást igényelhetek az állami, központi könyvtárfejlesztő alapból. (Az utóbbi 40%-át fordítják

iskolai könyvtári fejlesztésekre.) A fentiekén kívül kiemelt támogatásban részesítik a könyvtári eszközökre építő pedagógiai projekteket és a kis települések iskolai könyvtárait.

Az iskolák önerős, öntörvényű fejlődését tehát egyrészt állami támogatással ösztönzött központi szerepkörű intézmények, másrészt az iskolai könyvtárak organikus kettős (könyvtári és oktatásügyi) kötődése erősítette évtizedek óta. A *közoktatásügyi és könyvtárügyi kormányzat* mind a törvénykezés, jogszabályalkotás területén, mind a támogatások kérdésében a legutóbbi időkig ellentmondásmentesen kezelte az iskolai könyvtárügyet. 1964-ben még a *Közkönyvtári törvény* írta elő kötelező érvényűen, hogy 1969-ig minden népiskolának könyvtárral kell rendelkeznie. Az 1975-ben kiadott Közoktatási törvény azonban már önálló paragrafusában (17.) intézkedett arról, hogy minden iskolának könyvtárat kell létesítenie, a könyvtárnak meg kell őriznie és az egységes katalogizálási szabványoknak megfelelően fel kell dolgoznia az iskola által vásárolt oktatási anyagokat. A törvény egyúttal azt is leszögezte, hogy az iskolai könyvtárakra vonatkozó előírásokat az oktatási miniszter teszi közzé. Ennek hatására jelent meg 1984-ben – az oktatási miniszter rendeletként – az iskolai könyvtárak részletes ügyrendje, amely a mai napig érvényben van. Az iskolai könyvtárak funkcionális megerősödésével tehát fokozatosan az oktatásügyi kormányzat hatáskörébe került az iskolai könyvtárak jogi szabályozásának ügye. Az 1993-ban megfogalmazott új közművelődési könyvtári törvény tervezete már csak említésszerűen foglalkozott az iskolai könyvtárakkal, a részletes törvényi szabályozást azonban – minthogy az iskola szerves egységéről van szó – egyértelműen az új közoktatási törvény hatáskörébe utalta. (Az 1993. nyarán jogerőre emelkedett új Népiskolai törvényt azonban – sajnos – nem ismerem, mert egyelőre nem jelent meg az angol nyelvű változata.) Mindenesetre a jogi szabályozás folyamatából *jól látható* módon követhető, hogy az iskolai könyvtárak pedagógiai szerepének, jelentőségének elismerésével fokozatosan a közoktatás elválaszthatatlan részévé szervesült az iskolák könyvtári ellátásának ügye.

Mindeddig nem okozott problémát az iskolai és közművelődési könyvtárak kapcsolata sem. Tudnunk kell, hogy a dán iskolai könyvtárak – az ún. skandináv fejlődési utat követték. Ez azt jelenti, hogy a települések jelentős hányadában az iskolában működő könyvtár közművelődési és iskolai könyvtári feladatokat egyaránt ellátott. Majd az iskolák könyvtári szükségleteinek fokozatos növekedésével az iskolai könyvtár egyre meghatározóbbá vált – ennek következtében a közművelődési könyvtárak az esetek többségében kivonultak az iskolából, és önálló, az iskolai könyvtártól elkülönült, de velük szervesen együttműködő egységekké váltak. Ebből következett, hogy a korábbi, túlnyomórészt integrált könyvtárak helyett, ma az iskolák alig 20%-ában (csak egészen kis településeken) működik kettős funkciójú könyvtár.

Az iskolai könyvtári funkciók megerősödésével világossá váltak a könyvtártípus közművelődési gyermekkönyvtári szolgáltatótól eltérő sajátos funkciói. A két könyvtári hálózat sajátos feladatainak megfelelően vállalta a gyermekek és a fiatalok *kettős könyvtári ellátását*. Ennek szükségességét az is bizonyítja, hogy mindkét könyvtárhálózatban egyre intenzívebben veszik igénybe a szolgáltatásokat, az igénybevétel statisztikai adatai évről évre emelkednek. A két könyvtártípus nem helyettesíteni, hanem kiegészíteni kívánja egymást. 1991-ben a gyermekkönyvtárakban 32,8 millió kötetet, az általános iskolai könyvtárakban pedig 36,6 millió egységet, együttesen 64,4 millió kötetet kölcsönöztek ki. (Ez a kölcsönzési volumen az iskolákban 64,2 kötetes tanulónkénti forgalmat, a közművelődési könyvtárakban ennél valamivel

magasabb értéket jelent olvasó gyermekeként, s akkor nem számoltuk a nem nyomtatott dokumentumok forgalmát és a helybenhasználat intenzitását.) A két könyvtár-típus funkcionális elhatárolódása és gyűjtőkori fegyelme példamutató alapul szolgálhat értékes, sokoldalú együttműködésükhöz.

A fenti körülmények, előzmények előrebocsátásával reálisabban lehet megítélni a meglátogatott *tarmi iskola* könyvtárát. Tarm egyébként a Jylland nyugati peremvidékéhez közel eső, mintegy 5000 lakost számláló kisváros. Közigazgatási központja a vonzáskörzetben elhelyezkedő hét kisközségnek. A tízosztályos tarmi iskola 400 tanulóival az átlagosnál kissé nagyobb intézménynek számít. Könyvtára igen jól felszerelt (dániai viszonylatban is), szakmai és pedagógiai szempontból is az átlagos színvonalnál teljesítőképesebb, de Dániában nem számít ritka kivételnek. Alaptere kb. 350 m², fizikai és eszmei értelemben egyaránt az iskola centrumában, ahogy a dán kollégák mondják, az iskola „szívében” található. A teljes alapterület *két szinten* oszlik meg: a 250 m²-nyi felső szintről egy keskeny lépcsőlejáró vezet a kb 100 m²-nyi pincehelyiségből kiképzett raktári térhez, ahol főként az alkalmilag használt, nagyobb példányszámú, ún. osztályosorozatok (nálunk a kötelező olvasmányoknak, illetve a munkaeszközként használt anyagoknak felel meg) és egyéb alkalmilag vagy végleg a forgalomból kivont dokumentumokat, játékokat, egyéb könyvtári segédleteket tartják. Ezen a szinten, elkülönített helyiségben található még egy eszközzel (főként számítógépekkel) jól felszerelt technikai műhely. A felső szinten (az iskola földszintje) található a könyvkiválasztó és olvasói/foglalkoztató övezet céljára kialakított U-alakú tér, amely önálló helyiség formájában kiegészül a nem nyomtatott anyagok raktározására, használatára, átjátszására alkalmas, kisebb térrel. Ezen kívül

még a könyvtárhoz tartozó helyiség az ún. *pedagógiai műhely*, ahol a pedagógusok munkájához szükséges, nyomtatott és nem nyomtatott anyagok (nálunk pedagógiai gyűjtemény) található, azzal a különbséggel, hogy itt (kb. 20 m²) *jó lehetőség* kínálkozik a különböző (külső és saját készítésű) dokumentumok kipróbálására, bemutatására, megbeszélésére, egyszerűbb sokszorosítási, gyártási feladatok ellátására. A pedagógiai műhely kiegészül még egy kisebb raktárral, és – az iskola tervezőinek praktikus megfontolását dicséri – a két helyiség köti össze a könyvtári szolgáltató tereket a nevelőtestületi szobával. A könyvtár ilyen módon közvetlenül az utcáról és az iskola felől is megközelíthető. A könyvtár felszerelése egyaránt alkalmas a különböző dokumentumok használatára, sokszorosítására, átjátszására és a dokumentumok gépi tárolására, visszakeresésére, a könyvtári anyagok számítógépes kölcsönzésére, sőt külső adatbázisok hozzáférhetőségére. A könyvtárostánár véleménye szerint a tanulók ezeket az eszközöket ugyanolyan természetességgel használják, mint a felnőttek. Ebben a könyvtárban egyébként három könyvtárostánár működik, továbbá egy félmunkaidős gépíró és egy oktatástechnikus (részmunkaidőben) segíti még a könyvtár működését. A könyvtárostánárok – a mi gyakorlatunktól eltérően – mind részmunkaidőben (általában félmunkaidőben) látják el a könyvtárosi feladatokat, idejük másik hányadában pedig tanítanak. Az utóbbi gyakorlat Dániában általános körűen *elfogadott alapelv*. A könyvtárosok pedagógiai és könyvtárosi képességgel egyaránt rendelkeznek. Ez a követelmény egyébként a közeli Németország gyakorlatával szöges ellentétben áll, ahol a könyvtáros „csak könyvtáros”, akinek az a feladata, hogy a könyvtár saját eszközeivel segítse az iskola munkát, de közvetlenül csak könyvtárismeretet taníthat.

A három könyvtárostánár közül az egyik betölti a könyvtárvezetői feladatokat és egyúttal az önkormányzat területén működő valamennyi iskolai könyvtárosból alakult munkaközösség vezetője is. A közművelődési könyvtárakkal szerves működési közösségben tevékenykednek: közös adatbázist és lelőhely-nyilvántartást építettek ki az önkormányzat valamennyi könyvtári gyűjteményének számítógépes adatfeldolgozása útján. Az adatbevitelt a városi közművelődési könyvtárban végzik, és valamennyi érdekelt szolgálati ponton terminálok állnak rendelkezésre a gépi kereséshez. A rendszerben külső adatbázisokban (BÁZIS, POLTIKER) való keresésre is lehetőség nyílik. Igaz, hogy ebben a település-nagyságrendben még nem általános a közös gépi adatbázis kiépítése, a tarmi könyvtárosok kezdeményezését ezért – érthetően – komoly állami támogatásban részesítették. A bibliográfiai adatok gépre vitele már befejeződött, s az eddigi tapasztalatok szerint mind az állomány nyilvántartását, gépi visszakereshetőségét, kölcsönzési adminisztrációját jelentősen megkönnyítette. Egyszeresínt lehetőséget ad a kisebb könyvtári egységek állományának gyors, alkalmi átcsoportosítására, a dokumentumvagyonnal való hatékonyabb gazdálkodásra.

Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a gépesítés mellett továbbra is nagyon fontos az állomány tartalmának és használhatóságának pontos, megbízható ismerete és megismeretése. Eleve óriási haszonnal válogatják ki a könyvtárostánárok a kiadói kínálatból a megrendelendő címeket, figyelembe veszik a nevelőtestület igényeit, kritikai észrevételeit is. Majd az állománybavétel után a könyvtárosok megosztják tapasztalataikat, felhívják a figyelmet az új beszerzésekre. Alapvető követelmény a dán iskolai könyvtárakban, hogy a könyvtárostánár megbízható, alapos könyvismerettel rendelkezzen. Ez olyan feltétel, ami nélkül az állomány további hasznosítása megoldhatatlan.

A tanulmányútról szerzett tapasztalataim természetesen messze felülmúlják a fenti beszámoló kereteit. Külön tanulmányt érdemelne a közművelődési gyermekkönyvtárak/részlegek külső megjelenésének és belső, tartalmi munkájának gazdagsága, változatossága; a gyermekközpontú közgondolkodásból fakadó, érezhetően oldott légkör; meleg, emberi bánásmód. Legszívesebben fényképeket mellékelnék a vejlei 100 ezer kötetes (200 ezer kötetes évi forgalommal!) gyermekkönyvtár csoportos zenehallgatást szolgáló foglalkoztatóhelyiségéről, ahol egy kisfiú elmerülten olvasott, elnyúlva egy óriási állatfigurán, a hinnerupi új könyvtár mesebarlangjáról, amelyet egy képzőművész két iskola tanulóival együtt épített meg, a polcokkal kuckószerűen kiképzett, gyermekmarasztaló zeg-zugokról, és a århus-i gyermekkönyvtárról, ahol a számítógép monitorja előtt egy kisgyerek édesapjával együtt keresett irodalmat magának. Érezhetően fontos az intézményeknek, hogy a gyerekek, fiatalok kedvüket leljék a könyvtárban. Még akkor is jól érezzék magukat, ha netán olvasási nehézségekkel küszködnek, mert részükre ott állnak a polcon a gyermekirodalom hangos könyvei, amelyek mellett természetesen megtalálhatók a nyomtatott könyvek, hogy a kazetta hallgatása közben az írott szöveg is követhető legyen ... vagy éppenséggel zenét hallgatnak ezek a gyerekek, rajzolhatnak, beszélgethetnek vagy játszhatnak, s talán valamikor ők is eljuthatnak a könyvig, az írott szóig.

Mindezek pusztán kiragadott impressziók, jelzésszerű észrevételek a teljesség legkisebb igénye nélkül. A kint töltött néhány nap programja rendkívül gazdag volt: érdekes előadásokat hallgattunk, türelmesen kommentált könyvtárbeutatók részesei lehettünk. Szóban és írásban gazdagon elláttak szakmai információkkal vendéglátóink, s közben sok-sok figyelmességben, meleg, baráti fogadtatásban volt részünk. Köszönettel és elismeréssel tartozom mindezért dán kollégáinknak, a Dansk Demokratifondnak, Dr. Szira József képviselő úrnak (Északi Fény Utazási I.) végül – s nem utolsósorban – itthoni támogatóimnak (HUNRA, MKE, MKM), akik anyagi segítségükkel lehetővé tették tanulmányutamat.

Dán Krisztina